

DE TOEKOMST VAN DE VRIJZINNIG-DEMOCRATIE

Vóór de Tweede Kamerverkiezingen stelde ik in een artikel in *Route66* dat een verlies voor D66 niet per definitie een drama hoefde te zijn. Ik voorspelde toen dat in het meest negatieve scenario de partij terug zou vallen naar minder dan de toen voorspelde acht zetels in de Tweede Kamer. In dat geval zou voor D66 in politiek opzicht niet meer dan een rol aan de zijlijn zijn weggelegd en zou intern de discussie losbarsten over de koers en toekomst van de partij (*Route66*, 3 februari 2002). Helaas moet ik vaststellen dat die voorspelling is uitgekomen. Sinds de verkiezingsnederlaag op 15 mei is binnen D66 de discussie losgebarsten over de toekomst van de partij. Het debat over de inhoudelijke koers van de partij wordt geleid door de groep partijleden die zich Ongehoord noemen en het Landelijk Bestuur heeft voorstellen gedaan om de partijorganisatie bij de tijd te brengen. Dat in deze discussies het woord “vernieuwing” centraal staat, de bekende “roep om verandering”, is geen verrassing. Ook in het verleden werden verkiezingsnederlagen stevast gevolgd door discussies over het bestaansrecht van D66 en vormde onvrede over het functioneren van de partijorganisatie het uitgangspunt voor plannen om de partijstructuur te herzien.

Wat nu dreigt is een herhaling van de periode 1982-1984. Toen was D66 na de deelname aan de kabinetten-Van Agt II en III ook langdurig de weg kwijt. De gedegen en toegewijde partijleider Maarten Engwirda kreeg zijn partij er niet bovenop en Hans van Mierlo moest de zaak komen redden (het moge duidelijk zijn dat dat laatste nu geen optie meer is). Anno 2002 is het aan de alom als intelligent en capabel omschreven partijleider Thom de Graaf om als eerstverantwoordelijke aan deze taak uitvoering te geven. Gemakkelijk zal dat niet zijn. Vergeleken met 1994 is, om de woorden van de politicoloog Philip van Praag te gebruiken, van het ijzersterke merkartikel D66 niets meer over. D66 is een b-merk geworden en de *unique selling points* uit 1966 zijn verdwenen. Wellicht juist nu heeft D66 een sterk leiderschap nodig. De Graaf heeft behalve zijn intellect ook zijn lengte mee om boven de rest uit te steken, en van een partijleider mag worden verwacht dat hij boven de rest uitsteekt. Maar het lot van Engwirda zal De Graaf er continu aan herinneren dat zijn leiderspositie geen vanzelfsprekendheid is.

In het verleden heeft D66 aangetoond dat ze juist vanuit de oppositie kan laten zien wat de toegevoegde waarde van de partij is. Ondertussen zal D66 zich moeten heroriënteren op haar rol in de post-paarse periode waarbij D66 als vooruitstrevende ideeënpartij weer centraal moet komen te staan. Daarbij zal D66 zich meer dan de afgelopen acht jaar nadrukkelijker moeten profileren. Ze zal moeten laten zien dat ze nog wel degelijk een vooruitstrevende partij is en geen voorbijgestreefde partij. Een kritische partij met een eigen mening, in plaats van een partij die zich als niet-relevant laat wegzetten. Een partij die niet verongelijkt doet als ze kritiek krijgt, die zich assertief opstelt, pro-actief is in plaats van reactief. D66 zal duidelijk moeten maken waar de partij voor staat als het gaat om nieuwe thema's als veiligheid, de multi-culturele samenleving, de toekomst van het onderwijs en de problemen in de gezondheidszorg, en om oude thema's als bestuurlijke vernieuwing en duurzame ontwikkeling.

Tijdens de Impulsconferentie in Arnhem werd eens te meer duidelijk dat veel D66'ers ontzettend gemotiveerd zijn om aan de slag te gaan. De verkiezingsnederlaag heeft het politiek activisme van veel partijleden eerder aangewakkerd dan neergeslagen. Geen naar binnen gekeerde discussies over de partijorganisatie of theoretische bespiegelingen over ideologieën en etiketten, maar de straat op, campagne voeren, uitleggen waar D66 voor strijdt en de kiezers terugwinnen. Zelf denk ik dat het geen kwestie is van 'of-of', maar van 'en-en'. Behalve het actief uitdragen van de opvattingen van D66 op bovenstaande thema's, is ook een kritische beschouwing van de positionering van D66 in het veranderde politieke krachtenveld noodzakelijk.

In reactie op de spectaculaire verkiezingsuitslag in 2002 is van diverse kanten de vraag opgeworpen of er voor PvdA en D66 als zelfstandige partijen nog wel een toekomst bestaat. Een dag na de meest recente verkiezingen liet Boris van der Ham in een televisie-interview weten dat hij zich wil inzetten voor het bundelen van progressieve krachten binnen zowel D66 als PvdA, VVD en GroenLinks, om gezamenlijk een beweging te vormen die tegenwicht kan bieden tegen de conservatieve krachten die worden vertegenwoordigd door CDA, LPF en (deels) de VVD. Ook andere commentatoren suggereren dat de enorme nederlaag van de PvdA en de halvering van D66 aanleiding zouden moeten zijn voor een nieuwe progressieve samenwerking.

Zal de geschiedenis zich herhalen en er opnieuw een progressieve samenwerking ontstaan? En zal dit de aanzet zijn voor de vorming van een tweepartijstelsel waarin een progressief blok en een conservatief blok de dienst uitmaken? Eén ding is zeker: in een dergelijk progressief samenwerkingsverband zal er voor D66 geen zelfstandige rol meer zijn weggelegd. In dit scenario zal D66, evenals GroenLinks, opgaan in een grote Progressieve Volkspartij-nieuwe stijl, een veredelde PvdA. De ruim 35 jaar oude ontploffingsgedachte van D66 zal daarmee alsnog gestalte krijgen.

Het is echter zeer de vraag of het zo ver zal komen. Ten onrechte wordt ervan uitgegaan dat sociaal-liberalen en vrijzinnig-democraten uit D66 zonder meer op één hoop gegooid kunnen worden met de sociaal-democraten van de PvdA, de links-progressieve coalitiepartij GroenLinks en links-georiënteerde liberalen uit de VVD. Want ook al bestaat er een overlap tussen al deze etiketten, feit is dat er programmatisch nogal wat verschillen bestaan. Op klassieke thema's als vrijheid en solidariteit, individualisme en gemeenschapszin, blijven de meningen sterk

uiteen lopen, zich vertalend naar standpunten die door de verschillende partijen worden ingenomen. Het is bovendien discutabel om iedereen die zichzelf 'progressief' noemt, over één kam te scheren. Wat veranderingsgezind is, kan per onderwerp verschillen en in de tijd veranderen. Het is nog maar de vraag of links-liberale VVD'ers en vrijzinnige D66'ers het met mensen uit GroenLinks eens kunnen worden over wat 'progressief' is. Juist hierom wilde D66 in het verleden niet kiezen voor etiketten, omdat die slechts verwarrend zouden zijn.

De opkomst van de LPF heeft de VVD tot een 'ruk naar rechts' gedwongen, die in de 'grijze' coalitie met CDA en LPF gestalte heeft gekregen. Een conservatief-liberale VVD biedt zonder meer kansen voor het links-liberale D66. D66 heeft zich onder leiding van De Graaf in toenemende mate geprofileerd als progressief-denkende liberale partij. Individuele vrijheid, de mogelijkheid van burgers om zelf hun keuzen te maken, wordt door De Graaf nadrukkelijk op de voorgrond geplaatst. Daarmee een lange D66-traditie voortzettend, want D66 staat al ruim 35 voor individuele keuzevrijheid. Dit uitgangspunt is leidend geweest in vele standpuntbepalingen van de partij, of het nu ging om abortus, euthanasie, homohuwelijk of staatsrechtelijke hervorming. D66 is altijd van mening geweest dat niet staat, kerk of partij de keuzen voor de burgers moest bepalen, maar dat de burger zelf in staat gesteld moest worden om zijn of haar keuzen te maken en hier ook zelf verantwoordelijkheid voor te dragen. De overheid dient hiervoor de kaders te creëren. Dit was de belangrijkste boodschap in het Appèl en dat is het na 35 jaar nog steeds. D66 is daarmee een echte liberale partij. Een positie die de partij echter nauwelijks durft te claimen en misschien is dat ook maar beter. D66 zou zich beter kunnen beroepen op haar wortels in het vrijzinnig-democratische gedachtegoed.

Of D66 ook de rechtmatige opvolger van de VDB is, daarover zijn de geleerden het niet eens. Mijns inziens vervult D66 sinds 1966 de rol die de Vrijzinnig Democratische Bond tussen 1901 en 1946 vervulde, namelijk een alternatief onderdak bieden aan dat deel van het electoraat dat zich niet aangetrokken voelt door de politieke partijen die de hoofdstromingen in de Nederlandse politiek (socialisme, liberalisme en confessionalisme) vertegenwoordigen en dat een afkeer heeft van dogmatische ideologische politiek. Met uitzondering van de twintig jaar na de Tweede Wereldoorlog (1946-1966) is er gedurende de hele twintigste eeuw een partij geweest die het vrijzinnig-democratisch gedachtegoed in politiek Nederland heeft vertegenwoordigd. D66 dient naar mijn mening te worden geplaatst in die inmiddels meer dan honderd jaar oude traditie van de vrijzinnig-democratie.

Wil D66 ook in de toekomst een alternatief blijven vormen voor de grote politieke stromingen in de Nederlandse politiek, dan is een expliciet beroep op haar liberale, of beter: vrijzinnig-democratische wortels noodzakelijk. De opkomst van het conservatisme biedt kansen voor de vrijzinnig-democratie. Het gedachtegoed van D66 kan de basis vormen voor een bundeling van vrijzinnig-democraten, waarbij linkse VVD-ers en rechtse PvdA-ers zich aansluiten. Een dergelijke bundeling van krachten dient echter niet onder het mom van progressief versus conservatief te worden gevormd, maar als vrijzinnig-democratisch alternatief voor het conservatisme. Tussen conservatief rechts en progressief links ontstaat dan een groepering die vergelijkbaar is met de Britse Liberal Democrats en de Duitse FDP. Op basis van ervaringen in het verleden kan terecht de vraag worden opgeworpen of D66 als partij wel in staat is om als basis van een dergelijk concentratie te fungeren. De kans dat D66 ooit groot genoeg zal zijn om eigenstandig een doorbraak te bewerkstelligen (denk aan 1994) lijkt anno 2002 verder weg dan ooit. Opnieuw lijkt een beweging die dwars door de bestaande partijen loopt de oplossing. Een vrijzinnig-democratische variant op de conservatieve Edmond Burkestichting zou een begin kunnen zijn.

Niet voor het eerst in haar bestaan staat D66 voor de moeilijke opdracht om op een nieuwe en vernieuwende manier vorm te geven aan de toekomst van het vrijzinnig-democratische gedachtegoed. Een combinatie van factoren zal ervoor moeten zorgen dat mensen zich weer tot D66 aangetrokken voelen. Een aantal van de voorstellen die door het Landelijk Bestuur in het pamflet *Het hoofd koel, maar de vuist op tafel* zijn gedaan, zoals de nadruk op D66 als politieke beweging, het verlagen van de drempels voor deelname aan het debat en het bij de tijd brengen van de organisatie als geheel, zullen daar, zo is mijn verwachting, aan bijdragen. Maar het zal niet genoeg zijn. Het lijkt een open deur, maar bovenal zal D66 duidelijk moeten maken waar zij voor staat. Haar ideeën en standpunten duidelijk en standvastig over het voetlicht brengen. Duidelijk maken waarom het belangrijk is dat er een partij als D66 is. De partijleiding dient zich die binnen de partij breed gevoelde behoefte aan te trekken. Het LB-pamflet spreekt niet voor niets over de "vuist op tafel". De komende maanden zal moeten blijken of de huidige partijleiding in staat is die vuist te tonen. *De urge to vote*, die thans voor veel voormalige D66-kiezers ontbreekt, moet terug. Want anders komt er een moment dat D66 niet meer zelf hoeft na te denken over de vraag of de partij nog wel bestaansrecht heeft; dat bepalen de kiezers dan wel.

Menno van der Land

Politicooloog en auteur van *Tussen ideaal en illusie – de geschiedenis van D66, 1966-2002* (verschijnt begin 2003)